

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

PÉCSI CIGÁNYKOLÓNIAK A TANÁCSKORSZAKBAN (1950–1990)

A korábbi századokban és korszakokban is történtek kísérletek a magyarországi cigányság sorsának kezelésére. E próbálkozásokat népeség-összeírások, letelepítési, foglalkoztatási és az életmóddal kapcsolatos szórványos források jelzik, de valljuk be, a legtöbb cigánysággal kapcsolatos dokumentum a korabeli igazságszolgáltató és jogszolgáltató szervek anyagában található. Némileg összetettebb képet kapunk a cigányságról a 20. századtól, mert ekkortól számítható a nagyobb csoportokat érintő letelepítésük és munkába állításuk, és ezzel szoros összefüggésben a cigányság állandósuló jelenlétével kapcsolatos problémák, azaz az ún. „cigánykérdés” megoldására tett kísérletek. Amíg a 20. század első felében az ezzel kapcsolatban fennmaradt források szintén szórványosak, vagy csak áttételes forrásértékűnek tekinthetők, addig a század második felében, a szocialista korszakban már egyre több cigányságot érintő dokumentum keletkezett.¹ Ez a szocialista korszakban felerősödő, a cigányságot érintő, a „cigánykérdés” megoldását szorgalmazó törekvés több fázisban és ellentmondásosan jelentkező rendelkezések, határozatok és javaslatok formájában tekinthető át. Azaz a korszak államigazgatási apparátusát tekintve az ún. tanácskorszak különböző szintű — községi, járási, városi és megyei — tanácsszervei cigánykérdéssel kapcsolatos, most már árnyaltabb, összetettebb formában jelentkező intézkedéseit vehetjük számba.²

A letelepedés körülményeiről

Éppen ezért jelenthetjük ki, hogy ebben az időszakban történt a legtöbb intézkedés és szinte gyökeres változás a cigányság sorsát és életmódját érintve. Ezek a változások a tanácskorszak négy évtizedét tekintve különböző intenzitású szakaszokra különíthetők el. Tisztem szerint Pécs és közvetlen környékének cigánykolóniáiról kell vázlatos ismeretést adnom. Éppen ezért az e korszakban jelentkező rendelkezéseket, intézkedéseket és azok gyakorlati megvalósulását a cigányság által lakott telepekre és elszórta kialakult lakóhelyeikre vonatkoztatva ismertetném.³ Ez elég nehéz feladat a források hiánya, vagy ha nagyobb számban keletkeztek, azok néha ellentmondásos adatai és közlései miatt. Ez nemcsak a főleg e korszak elején tapasztalható felületes, sokszor csak megközelítő képet adó helyzetjelentésekből és intézkedésekből fakad. Megnehezíti a pontosabb rálátást a cigánykolóniák népességének szinte folyamatos, a korszak végén ugrásszerű változása, ami elsősorban az állandó betelepülések és a lakott telepek közötti migrációnak köszön-

¹ MÁRFI ATTILA: *Cigánysors, cigánykérdés Baranyában az ötvenes években (A cigányság helyzete a tanácskorszak első szakaszában)* Kézirat. 1–2.

² MÁRFI ATTILA: *A baranyai cigányok az ötvenes években Pillanatképek a romák múltjából*. Szerk.: GÉMES BALÁZS. Győr, 1996. 85–88.

³ *Dokumentumok a pécsi cigányság történetéből 1959–1990*. Szerk.: FÜZES MIKLÓS–MÁRFI ATTILA. Pécs, 2003. Az előadás, illetve a tanulmány elsősorban e kötetben közzé tett forrásokra támaszkodik, de más tanács-szervek (kerületi és megyei tanácsszervek), áttételes források és szóbeli adatközlők információi is segítettek az adatgyűjtés során.

hető. Ezért a legalaposabb, szociológiai szintű felmérések is csak az adott időpontban végzett adatgyűjtések idejére voltak érvényesek és becslült adatokká válhattak az állandó változások függvényében. Mégis rendelkezünk már olyan forrásanyaggal, amelyre támaszkodva — a pontatlanságok ellenére is — vázlatát adhatjuk a pécsi cigánykolóniák múltjának. De hangsúlyoznom kell, hogy ezek az adatok az újabb ismeretek és kutatások függvényében természetesen változhatnak.

Mindenekelőtt több lényeges körülményre kell felhívnom a figyelmet, többek között a kolóniák kialakulásával, helyével, szerepével és állandó változásaival kapcsolatban. Fontos megemlíteni, hogy a cigányok által lakott helyek több típusával találkozhatunk: a népes, 2-300 főt is elérő nagyobb kolóniákkal, az 50-60 főt alig megütő kisebb telepekkel és az alkalmászerűen változó kisebb csoportokkal, sőt egyedülálló épületekkel, viskókkal is. Pécssett mindegyik települési formára találhatunk példát, az érintett korszakban több mint 20 ilyen lakótelepet vagy csoportot feltüntetve.⁴ De ez a körülbelüli szám csak a korszak egészére értendő, ugyanis, mint említettem, folyamatosan változott a cigányság lélekszáma, és ennek függvényében lakótelepeik is. Azaz a vándorló cigányság egyre jobban csak egy jól behatárolható területen belül mozgott, de ezt a korlátozott sajátosság vándorlást szinte folytonosan gyakorolta. Paradox módon különösen a '70-es és '80-as években tapasztalható ez, amikor már javában zajlottak a cigánytelep-felszámolások. Mivel a megszüntetett kolóniák cigányságának csak egy részét tudták elhelyezni, ezért folyamatosan újabb lakócsoportok jöttek létre, de most már nem a város kerületeinek peremén, mint addig, hanem a kerületek, így a belváros centrumaiban is.⁵ A cigány kolóniák kialakulása Pécs esetében is a 20. századtól kísérhető nyomon markánsabban. Letelepedésük, azaz a telepítő tényező elsősorban a foglalkoztatás, a munkahely biztosításának függvényében vizsgálható. A múlt század első szakaszában elsősorban az erdőgazdálkodás, a szénbányáüzemek és más iparágak adtak munkát a város környékén letelepült cigányoknak. Így főként az I. kerületben, a környező erdőkben zajló fakitermelésekhez közel és az itt működő bányáüzemek szomszédságában épültek ki a kolóniák. Később, az '50-es évektől már elsősorban a bányavállalatok voltak a fő munkaadók és telepítő tényezők is. Ennek függvényében változott a cigánytelepek helyszíne és nagysága is. Éppen ezért, mielőtt az '50-es évektől kialakuló és változó, cigányok által lakott helyeket ismertetném, fontos a két világháború közötti nagyobb kolóniákról is beszélni a kevés fennmaradt forrás ellenére, elsősorban szóbeli adatközlők és áttételes források ismertetéseiére hagyatkozva.

A 20. század első felében kialakult kolóniák

Talán az egyik legrégebbi, főleg fakitermelésből élő kolónia volt a Remete réten elterülő cigánytelep, földbeásott, sátortetős viskóival.⁶ A '40-es években néptelenedett el, lakói a közeli Patacsra, Mecsecszentkút környékére és a Kismélyvölgybe húzódtak. E kisebb

⁴ *Dokumentumok a pécsi cigányság, i. m. 12–174.*

⁵ Baranya Megyei Levéltár (= BML) Pécs Megyei Jogú Város Tanácsa (= PMJVT) üléseinek jegyzőkönyve (= ül. jkv.), 1984.; PMJVT Végrehajtó Bizottsága (= VB) ül. jkv. 1975/2.; PMJVT VB ül. jkv. 1976/4.; PMJVT VB ül. jkv. 1979.

⁶ Néhai Tömösközi Györkö Vilmos és Reuter Camilo szóbeli közlései alapján. Ezenkívül Tömösközinek az 1930-as években készített fényképeit is volt szerencsém látni. A kisméretű fotók az egykori Remete réti cigánytelepet és annak lakóit ábrázolták.

kolóniákról — a kismélyvölgyi kivételével — még a tárgyalt korszak utolsó harmadában is történt említés. A legnagyobb cigánykolónia viszont kétségkívül a József Házán közvetlenül az erdőszél mellett elterülő sík területen épült valamikor a '30-as években, Magas Endre erdész patronálásával. Itt körülbelül 40-50 vályogputri állhatott, mintegy 300 főre becsült cigánylakossággal. Az itt élőket az erdőgazdaság alkalmazta, a férfiak favágással és fagegmunkálással foglalkoztak, míg a nők és gyerekek gyűjtögetéssel, alkalomszerű vásározással és házalással. A kolónia Magas Endre erdész elköltözése után néptelenedett el a '40-es évek derekán, mivel az új erdész már nem pártfogolta a cigány telepeseket.⁷ Az itt élők ekkor a közeli, déli fekvésű, Mecsekszabolcs határánál fekvő Lantos völgybe (az egykori Ferenc akna mellett), a Szabolcsbányatelep környéki Majális téri és a György akna melletti györgytelepi kolóniához települtek. Ez a vándorlás az '50-es évek elejére valószínűleg befejeződött. Szintén erre az időszakra tehető a 20-25 putriból álló, a Kozáry Vadászház melletti Zsolnay Kút és a Rigó Kút közötti lapályos területen fekvő kolónia létezése egy Vajda nevű erdész támogatásával.⁸ Később ezek a cigányok a forrásvölgy vonalát követve a délre fekvő Stadtwald, azaz a Nagybányaréti Völgy bányászkolóniáinak szemközti oldalán alakítottak ki újabb vályogputris közösséget. A két világháború közötti korszakban jött létre a már említett györgytelepi kolónia kb. 15 putrival és a Lantos völgyi telep valamivel nagyobb putri- és lélekszámmal. A két településen élő cigány férfiakat már a környező bányák foglalkoztatták, akárcsak a forrásokban sokat szereplő Majális téri telep lakóit is. E kolónia közvetlenül a komlói út mellett létesült a '40-es években és folyamatosan terjeszkedett.

A közeli Árpádtetőn, az erdőgazdaság központi épületei mellett állt a korszak leg-színvonalasabb cigánykolóniája. A mintegy 20-25 téglából emelt lakóépületet az egykori cselédlakások felújítása után adták oda a cigányoknak, akik közvetlenül az erdőgazdaság alkalmazásában álltak. Meg kell még említeni a legalacsonyabb lélekszámú cigánykolóniát is, amely a Pécsbányateleptől nyugatra elterülő Istenáldásvölgy határában feküdt mintegy 5-6 vályogputrival. Szintén az erdőgazdaság adott az itt élőknek munkalehetőséget, mivel a közeli aknák — a többi bányavállalattal ellentétben — mereven elzárkóztak a cigány származású munkások alkalmazásától. Ez a telep egyébként a külszíni széntermelés terjeszkedése miatt a szanált istenáldásvölgyi bányászkolóniákkal egy időben szűnt meg a '70-es évek derekán.

Meg kell még jegyezni, hogy a két világháború közötti korszak cigánytelepei elég vegyes képet mutattak. Nem mintha a későbbi évtizedekben épült viskók és putrik esztétikusabb látványt nyújtottak volna, viszont ekkor sokkal több, különböző módszerekkel épített viskóban tengődtek az itt letelepült cigányok. A vályogtéglából épült putrik száma még kevesebb volt, helyette favázás, vesszőfonatos, tapasztott falú, alapozás nélküli viskókban éltek. Valószínű, hogy ezeken a kolóniákon karóvázás rakott sárfalból emelt putrik is voltak. Alkalmazták még a már említett, földbe ásott és fasátortetővel ellátott viskókat, a veremházak egy kezdetlegesebb formáját és magát a sátortetőt külön is.⁹ A favázzal és közte vesszőnyalábbal kitöltött tetőket kívülről és belül is sárral tapasztották be,

⁷ Özv. Márffy Vendelné szóbeli közlése alapján. Itt köszönöm meg édesanyámnak, hogy hatvan év távlatából is fel tudta emlékeit idézni az egykori bányászkolónia peremén, hozzájuk közel élő cigányokról, és hogy nagyapám, Balázsi Mihály, egykori bányaelőmunkás és mecsekszabolcsi községi gyám cigányokat segítő tevékenységét is megemlítette.

⁸ Uo.

⁹ TARJÁN GÁBOR: *Mindennapi hagyomány*. Bp., 1984. 82–92.

de ablakot, kéménynyílást és ajtót is vágtak ezeken a sátrtetőkön. De még sátrakban és bádokkalyibákban is laktak esetenként. Az állatokat is kezdetleges építményekben tartották, többnyire deszkákból vagy botokból összetákolva. A nagyobb kolóniákban külön közös latrinaszzerű „illemhely” is volt, de többnyire beérték a teleptől nem messze ásott nagyobb gödörrel. A vizet — főleg az erdei kolóniák esetében — a patakról nyerték, de kerekesebb kutakat is ástak, ezeket viszont nem tisztították, ezért nagyon gyakran jelentettek fertőzésforrást az iható víz helyett. A legtöbb ekkor települt kolóniánál központi helyen voltak a közös tűzrakó helyek, illetve a szabadon álló, vesszővázú, sárral tapasztott sütőkemencék.¹⁰

Az '50-es évek kolóniái, cigánysorsa

Az itt vázolt települések zöme az '50-es évekre elnéptelenedett, már meglévő kolóniákhoz csatlakoztak a lakosok vagy újabb közösségeket hoztak létre; ezeket már részben említettem. Mindenesetre a tárgyalt korszakban jóval több és jóval népesebb a cigányok által lakott települések vagy lakóterületek száma. E korszakban a pécsi kolóniákkal kapcsolatos első érdemi említés egy 1953-ban keletkezett, az egész megyére vonatkozó rendőrségi jelentés. Figyelemre méltó ez a dokumentum, mert a kor aktuális ideológiai, pontosabban: „demagógiai” szintjén a cigánykérdésről és cigánypolitikáról nem beszél. Magát a cigány szót is kerüli, a nincstelenség, szociális rétegek, kóbor személyek szinonimákat használva helyette.¹¹ Viszont magáról a cigányságról, bárhogy nevezik is, a kolóniák mindennapjairól kendőzetlen, szinte naturalis képet ad, röviden érzékeltetve, hogy mit jelentett a korszakban a cigányjelenlét, a cigánysággal való együttlét a szocialista társadalomepítés '50-es éveiben. A forrást idézve: „...különösen Pécs város területén 6-8 ilyen kóborteleppel találkozhatunk. Pl.: Üszögi Kóbortelep, füzesdülői, Pécsi Állami Gazdaság, mecsekszabolcsi stb. Ezek a települések mivel az út mellett vannak a városunk szépségét nagy mértékben befolyásolják, mivel a szutykos apró putrik közel a város üzemeihez és a rendes építkezésekhez vannak felállítva. Általában a kóbortelepek népesek, nagyon sok munkaerő megtalálható, azonban a munkalehetőségeit nem használják ki, ellenkezőleg csavargásból, koldulásból, lopásokból, állati hullák elhordásából tartják fenn magukat és családjukat. Hátrányos ez azért is, mert a családjukat is — népes — a koldulásra, a munkakerülésre és a lopásokra tanítják. Veszélyes ezen emberek magatartása arra is, hogy a köznyugalmat nagymértékben zavarják, mert még a munkásság üzemből, mezőn stb. dolgozik, építi hazánkban a szocializmust, addig ezek a személyek besurranó lopások, betörések, stb. dézsmálják meg a becsületesen dolgozó, de nem utolsósorban a szocialista szektorok személyi és tárgyi vagyonait.”¹²

A rendőrségi jelentés négy pécsi cigányteleppel kapcsolatosan részletesebben is kifejti a fent említett negatív jelenségeket. A Pécs–Üszögpusztai ún. kóborteleppel volt a legtöbb gond, mert a több éve itt élő békésebb és szorgalmasabb teknővájó cigányokhoz kóbor kolompár cigányok telepedtek, akiknek léha, könnyelmű életmódja átterjedt a

¹⁰ Márfi Árpád szóbeli közlése alapján.

¹¹ MÁRFI A.: *A baranyai cigányok az ötvenes években*, i. m. 86–87.

¹² BML MSZMP Pártarchívuma. MDP Baranya megyei központi vezetősége iratai. 36. F. 1. 15. 1953. 125. ó. e.

többi teleplakóra is. A jelentés készítője az itt élő 18 cigánycsalád munkára fogható részére vonatkozóan javasolta a Hetvehelyi Állami Gazdaság földjére telepítést, míg a lumpen elemekkel kapcsolatosan internálást szorgalmazott, azaz a korszak bevált módszereinek egyikét. Ez a megyei szintű forrás egyébként a Pécs környékén található cigánytelepeket tartja a legveszedelmesebbnek a társadalom számára, a munkakerülő életmód és a folyamatos lopások miatt. Nagy ellentét érzékelhető a két világháború közötti korszak és az '50-es évek cigányéletmódját, körülményeiket és lehetőségeiket összehasonlítva. Ennek oka elsősorban az, hogy az új társadalmi berendezkedés során a cigányság lassan kiszorult az addigi hagyományos megélhetési, foglalkoztatási területeiről, kiszorult továbbá abból a — gazdasági és szociális előnyöket vagy lehetőséget biztosító — rendszerből is, amely az ország legtöbb társadalmi rétegét azért érintette, még ha a legalacsonyabb szinten is. Így a cigányság az '50-es években óhatatlanul is a legelhagyatottabb és a legnyomorúságosabb körülmények között élő népcsoporttá vált. E súlyos gondokat még ez a rendőri jelentés is érzékeltette, sőt viszonylag emberséges megoldási javaslatokat is felvázolt¹³ az internálások mellett, de az érdemi intézkedések továbbra is a bűnmegelőzés és a szegregáció szintjén maradtak.

Az első érdemi döntések, megoldásai javaslatok

Az '50-es évek második felében a cigány életmód egy súlyosabbá váló problematikája újabb intézkedéseket indukált, aminek az első eredménye az ún. Cigány Albizottság

¹³ Uo. A jelentés elkészítésével megbízott rendőrfőhadnagy az alábbi javaslatokat terjesztette elő: „1. Ahhoz, hogy valóban a társadalmi életbe teljes egészében bele tudjuk illeszteni őket, illetve bele tudjanak illeszkedni, elsősorban is legfontosabbnak látom a nevelés terén behatolni közéjük. Erre a célra a legalkalmasabbak azok az elvtársak és becsületes dolgozók, akik tudnak a nyelvükön beszélni és a népi demokrácia kiemelte különböző területekre, pl: honvéd, rendőrtiszt, tanács dolgozója, tszcs tag, üzemi munkás, stb. Ezek a dolgozók megfelelő támogatás után mélyebben be tudnának közéjük hatolni és a helytelen magatartásukat megmagyaráznák, a kóborló életről leszoknának és helyette a szocializmus építése terén, mint ahogy ezt már nem kis számban teszik, hasznos tagjai lennének a társadalomnak. 2. Szociális helyzetük megjavítása érdekében, hogy elkerüljenek a lakott területek szegélyeiről a kunyhóik, elsősorban is emberi számba vehető lakást kell, hogy biztosítsunk részükre. Városok, községek, puszták, tanyák, stb. területein, ahol a munkalehetőségeket is meg kell, hogy számukra adjuk. Rá kell nevelni őket arra, és biztosítani is kell számukra a megfelelő gyógykezelést, iskoláztatást (óvoda, iskola, napközi) és kulturális lehetőségeket. Ránevelni őket arra, hogy szociális lehetőségeik biztosítására az állami segítségen kívül akkor lesz minden lehetőség, ha ők maguk is a termelő munkából veszik ki a részüket. 3. Amennyiben minden kedvezmény és munkalehetőség megadása ellenére is egyes személyek, vagy csoportok továbbra is lopásokból és állami elhullásokból tartanék fenn magát, úgy velük szemben a legszigorúbb eljárást javaslom ellenük folyamatba tenni és ezt a többiek felé tudatosítani. Javaslom továbbá olyan személyekről, akik nem tudják igazolni, hogy mezőgazdasági munkálatokkal, vagy egyéb munkavállalásokkal foglalkoznak, melyek igaerőt vesznek igénybe a lótaraszt megvonni. Ezt nemcsak a kőborszemélyekre, hanem az egyéb személyekre is kiterjeszteni javaslom. 4. Javaslom a munka biztosítása területén az illető személyeket rendes munkakönyvvél ellátni és részükre munkahelyeket biztosítani (üzem, bánya, tszcs, állami gazd. stb.). A nevelés terén és a munkába való bevonás terén való biztosításra javaslom azt is, hogy az egyes családoknak tehetséges gyermekei magasabb iskolákra vinni és egész magas képességet adni nekik, hogy ezen keresztül gyökereikbe tudjunk közéjük behatolni és a civilizáció minden területére fel tudjuk őket emelni. Ilyen lehetőségek mellett el fogjuk tudni érni azt, hogy saját maguk meg fogják vetni azokat a személyeket, akik nem dolgoznak, kóborolnak és lopnak. 5. Amennyiben ilyen lehetőségek és feltételek mellett is valamelyik személy, vagy csoport kóborol, lopásból és egyéb cselekményekből tartja fenn magát, rendőrhatósággal valamely helyre való tartózkodásra utasítani és ref. Alá helyezni, amennyiben a ref. Szabályait nem tartja be, úgy vele szemben a legszigorúbb eljárást alkalmazni. Pécs, 1953. április 15.”

létrejötté volt 1959 decemberében.¹⁴ Ennek működése — pontosabban: nem működése — a testület egyik tagja, Vörös Márton levéltáros epés megjegyzése szerint „*tanácsi paródiának*” minősíthető.¹⁵ Kritikája és részletesebb munkaprogramja révén ő maga lett a megújult, elsősorban orvosokat, jogászokat, pedagógusokat és igazgatási szakembereket felsorakoztató Cigánybizottság elnöke.¹⁶ A bizottság részletes és tényfeltáró felméréseket, esettanulmányokat végzett a város környéki kolóniákon, aminek részleges tapasztalatairól maga az elnök számolt be 1961 szeptemberében a városi tanács vezetőségének, tegyük hozzá, hatásvadász fordulatoktól sem visszariadva, amit talán e most következő idézet is bizonyít: „*Cigánykérdésünk alapproblémáját azt képezi, hogy átvettük örökségként olyan apró társadalmi közösségeket, amelyek ma, az úrrakéták korában is — legalábbis települési formációban — megmaradtak középkori mivoltukban, vagy akár joggal elmondhatjuk: a nagyárpádi négyezer éves zóki kultúra állapotában. Nem téveszthet meg bennünket az, hogy némelyik cigánytelepen üvegezett tejet isznak kiflivel, vagy a fiatalok nylon inget hordanak. Ezek az örvendetes jelenségek még élesebb kontrasztként kiemelik azt a tényt, hogy pl. a Majális téren zárt erdei településen közel 120 cigány lakik sárkalyibában, 3x4 méteres térségben 8-10 személy tengődik egyetlen WC nélkül, és hogy 12 éves lánnyal az apja szexuális közösségben él. Vagy pl. a másik helyen bacilusgazda él, veszélyeztetve a környezetet. Az új, modern István aknától kőhajításnyira az egyik cigány házban a gyerekek még a nagyszükségletüket is benn a szobában és a konyhában végzik el. A helyszíni szemléknél akrobatikus egyensúllyal tudtunk a lakásba behatolni, hogy a cipőnkben kárt ne tegyünk. Ezek a nehézségek joggal felkorbácsolták bennünk az emberi undor és részvét kettősségét és az intézkedés gyors szükségességének izzó tudatát abban a városban, ahol Európa legmodernebb 9 emeletes klinikáin a XX. század higiénijának álomszép valósága hirdeti a magyar tudomány géniuszát és a szociális felelősség haladását. A kérdés veszélyességére rámutattam nemrégben abban a megvilágításban is, hogy Mecsekszabolcson többemeletes, újonnan emelt modern üzemi épületek közvetlen szomszédságában, csaknem az épület tövében terül el a Majális téri cigánytelep.*”¹⁷

A bizottságnak mindenestre sikerült felhívnia a figyelmet a lehetetlen állapotokra. E lendületes beszámolóhoz a pécsi cigánykolóniákról készült demográfiai és szociológiai felméréseket is csatoltak. Ezek szerint az I. kerületben élt a legtöbb cigánylakos, a Majális téri, zsigmondtelepi, stadtwaldi és az istenáldásvölgyi telepen, valamint szétszórta, összesen 539 fővel. A II. kerületben nem említettek ekkor még kolóniát, csak három család lakott putriban a 28-ból, összlétszámuk 111 fő. A város III. kerületében szintén nem volt még egybefüggő kolónia, az itt élő 16 cigány családból 6 volt putrilakó, összesen 72 fővel. E számadatok szerint tehát Pécsen négy nagyobb cigánykolónia létezett ekkor, és ezek adatainak alapján — a szétszórta, kisebb-nagyobb közösségben élőkével együtt — 722 cigány lakosa volt a városnak, 356 gyermekkel, 194 nővel és 174 férfival.¹⁸ A jelentés és a beszámoló nyomán átfogó, ún. távlati terv született 1962 márciusá-

¹⁴ BML PMJVT VB ül. jkv. 1959/3.

¹⁵ BML PMJVT VB Titkárság (= Titk.) 91/1961. Idézve Vörös Mártonnak a VB Titkárságához írt válaszelevélből: „*Amint a Kormány Titkárságának készített vizsgálati tanulmányból is kiténik, az észrevételek között szerepel a tavasszal alapított cigány bizottság kérdése is, amelyet nagyreményű megalakulása óta egyetlen egyszer sem hívtak össze, egyszer sem ülésezett, s így az egyszerű tanácsi paródiává szürkült.*”

¹⁶ BML PMJVT VB Titk. 91/1961. (91–2/1961.)

¹⁷ BML PMJVT VB ül. jkv. 1961/2.

¹⁸ *Dokumentumok a pécsi cigányság*, i. m. 58.; BML PMJVT VB ül. jkv. 1962/1.

ban a városi tanács végrehajtó bizottságának döntése értelmében. A legkényesebb kérdés a lakáskérdés, a lakáshelyzet megoldása volt, mert a pécsi cigányok zöme — 76 család, azaz közel 600 fő — élt putriban, illetve cigánytelepeken. A kolóniák felszámolása mellett a nagyobb vállalatok, így a két bányavállalat, lakáskiutalásaiban, házhelyjuttatásaiban látták a kiutat. Ugyanakkor a szociális, egészségügyi és oktatási helyzet javítására, valamint a munkalehetőségek megteremtésére is születtek határozatok.¹⁹ Ha mindezek megvalósultak volna, talán már pár év elmúltával nem beszélhetünk volna cigányputrikról és kolóniákról. Viszont e nagyon is átfogó és részleteiben is alaposnak mondható távlati megoldási tervzet csak tervzet maradt. Egészen a '60-as évek utolsó szakaszáig szinte nem is történt érdemi változás a cigánykolóniák létkörülményeit tekintve.

1965 szeptemberében készült egy jelentés, amely ismertette a cigányság, a kolóniák lakóinak változatlan létkörülményeit.²⁰ Az alább a legjellemzőbb részleteket idézzük ebből: „A szociálpolitikai csoportok Pécs város területén lévő cigánytelepeket rendszeresen ellenőrzik. Megállapításuk szerint a cigány lakosság fentiek szerinti megoszlása és az a tény, hogy a cigányság 80%-a az I. kerületben él, azzal magyarázható, hogy a legtöbb cigány dolgozót a Mecseki Szénbányászati Tröszt és az Állami Erdőgazdaság foglalkoztatja. Így az ott dolgozó cigányok munkahelyükhöz közel települtek. [...] Igen kevés család él rendezett lakáskörülmények között. A saját maguk által összetákolat kunyhókban a legszükségesebb bútorzat sem található. A nők nagy többségének ruházata még ma is a hagyományos cigány népviselet, a gyermekek ruházata csaknem kivétel nélkül hiányos [...] Öreg hozzátartozóiktól nem válnak meg, azt haláláig, ha rossz körülmények között is, de eltartják. [...] Három évvel ezelőtt a Művelődési Osztály István aknán cigányiskolát létesített, amelybe sajátos módszerek alkalmazásával kívánták az oktatást megoldani. Az iskolát azonban egyévi működés után a kevés létszám miatt be kellett szüntetni. Nem mondható eredményesnek az analfabétizmus felszámolására irányuló munka. Az e célból szervezett tanfolyamok felét sikerült csak befejezni a részvétlenség miatt. [...] A város egyes kerületeiben lakó cigánycsaládok felnőtt és fiatalokú korú tagjai részéről szép számmal vannak veszélyes bűnözők, közülük többen rendőri felügyelet alatt állnak, ugyanakkor több személlyel szemben kellett intézkedést tenni arra nézve, hogy a város területéről a kitiltás eszközéhez kellett nyúlni. [...] Inkább a társadalmi tulajdonban lévő terménylopások igényelnek fokozottabb figyelmet, amely területen — különösen lóval rendelkező cigányoknál — szükséges intézkedések megtétele folyamatosan biztosítva van. [...] Jelentősen növekedett a cigány nők körében a prostitúció, tehát az erkölcstelen magatartás, ugyanakkor úgy a nők, mint a férfiak részéről az utcai nyilvános szórakozó helyen való olyan magatartásuk, amely számtalan esetben közbotrányokozásban, verekezésben csúcsosodik ki.”²¹

Ez a jelentés egyébként már a cigánylakosság növekedését is jelzi, ugyanis az I. kerületi kolóniák mellett már a másik két kerületben is jelezték a felszámolás és lakásfejlesztés propagandájának ellenére, az új cigánytelepek kialakulását. A cigánylakosság folyamatosan növekedett, a korszak végére pedig ugrásszerűen megnőtt. Ennek oka nem feltétlenül a természetes lakosságszaporulat volt, hanem az állandó betelepülések.

¹⁹ BML PMJVT VB ül. jkv. 1962/2. 55/1962. sz. alatti VB utasítás; PMJVT VB ül. jkv. 1962/3. 54/1962. sz. alatti VB utasítás.

²⁰ BML PMJVT VB ül. jkv. 1965/3.

²¹ Uo. PMJVT VB VII. Építési és közlekedési osztálya (= Ép. és közl. oszt.) 1965. szeptember 6-án kelt jelentése a VB 1965. szeptember 10-i ülésére

Ugyanis a régióban elterjedt a hír a cigányság körében a Cigánybizottság tevékenységéről, azaz arról, hogy a város felkarolja a cigányokat, ezért ezekből az előnyökből részesülni akartak.²² A '60-as évek derekára a város többi kerületében az eddig szétszórtan fekvő vagy szigetszerű tömbökből újabb kolóniák jöttek létre: A II. kerületben három utca, a Pipacs, a Füzfa és a György utca lakosai alkottak kolóniát mintegy 25 családdal.²³ A betelepültek a lakóházak udvarán épített kunyhókban éltek. A területet egyébként részben közművesítették víz- és villanyvezetékekkel, de a csatornázás hiányzott. Szintén ebben a kerületben, a Megyeri Kertvárosi telepen²⁴ nyolc cigány családdal kezdett kiépülni egy új kolónia, igaz a tanács által juttatott házhelyek révén. A III. kerületben, a Fűzes dűlőben alakult egy új kolónia, 18 számon tartott családdal. Nyilvántartották a Kismélyvölgyi, hat kunyhóból álló területet is, valamint az egy-egy család által lakott Szentkúti erdőt és Patacsot is. E folyamatokkal egy időben az I. kerületi, már többször említett kolóniák népessége folyamatosan növekedett. A zsigmondtelepi²⁵ volt a legnépesebb, ugyanakkor a legrosszabb állapotú, mert lakói az István és Béke akna közötti meddőhányón kaptak helyet, ahol az amúgy sem stabil viskók állandóan süllyedtek, rongálódtak, és csak egy közös kútjuk és WC-jük volt.²⁶ A többi telepen már egy-két kisebb téglaházat is emeltek, sőt részben villamosították is a Majális téri²⁷, györgytelepi

²² MÁRFI ATTILA: *Pécs város cigánypolitikája az 1960-as években*. Kézirat. 3.

²³ BML PMJVT VB ül. jkv. 1965/3. A jelentés a következők jegyzete fel az új kolóniáról: „Pipacs–Füzfa–György utcai település: A legnagyobb részben építési engedély alapján megépített lakóházakban laknak. Egy részük azonban a lakóházak udvarában, vagy a lakóházakhoz épített kunyhókban lakik. A terület részben közművesített, vízvezeték, villany van, csatornázás azonban nincs. Több háznál árnyékszék sincs. A házhelyeket részben magánosoktól, részben az OTP-n keresztül vásárolták. Kb. 15 esetben juttatásként kapták. A telepen kb. 20–25 család él, nagyrészt fuvarozással foglalkoznak. 3–4 lovat tartanak, de bejelentve csak egy ló van. Havi jövedelmük magasan az átlagkereseti szint fölött van. Meglehetősen nagy számba építkeznek engedély nélkül, főleg istállónak használt melléképületeket. A terület sorvasztásra van ítélve, az építési tilalmat az építési és közlekedési osztály az 1965. augusztus 16-án kelt 19 498/1965. VII. sz. határozatával rendelte el.”

²⁴ BML PMJVT VB ül. jkv. 1965/3. Az alábbi szűkszavú ismertetés jelent meg a telep lakóiról: „Megyeri Kertvárosi telep. A terület nem képez összefüggő egységet kb. 7–8 cigánycsalád él itt. Részben építési engedély alapján felépített lakóházakban, részben engedély nélkül létesített épületekben laknak. Nagyrészt fuvarozással foglalkoznak.”

²⁵ BML PMJVT VB ül. jkv. 1965/3.; PMJVT VB VII. Ép. és közl. oszt. jelentése 1965. szeptember 6-án Pécs város területén a cigány kérdés felmérése a 161/1965. sz. VB határozat végrehajtása cím alatt. A jelentés a Zsigmondtelepen élők számát 300 főben tüntette fel.

²⁶ BML PMJVT VB ül. jkv. 1965/3. Részlet a jelentésből: „37 kunyhóban mintegy 300 fő él. A felnőtt férfiak 4 fő kivételével a bánya dolgozói. A többi négy fő különböző vállalatoknál dolgozik. A telep egy régi meddőhányóra épült. Egy árnyékszék van a 300 főre és egy db. sajátású kútból köteles vödörrel merik a vizet. A kút további kiépítésre szorulna és legalább 2–3 WC-t kellene feltétlenül építeni. A telep lakói különböző anyagokból épített kunyhó és barakk építményeiben laknak. A talajmozgás miatt a kunyhók süllyednek, repedeznek. A meglévő 1 db. árnyékszéket nem használják. A telep rendezetlen, piszkos és az elmúlt hónapokban 2 dysentéria fordult elő a telep lakói között.”

²⁷ Uo. A jelentés a következő képet adta a Majális téri cigánykolóniáról: „Majális tér (Pécs komlói út mentén) külterületi település. A telepen 18 család él kb. 135 fővel, zömmel földkunyhóban és deszkabarakkban. WC személygyűjtő a telepen nincs. Vizet a György aknai gépházi csapról hordják. A terület egyébként nagyjából tisztán tartott, sőt egy-két épületbe a villany is be van kötve. A telepen lakó férfiak nagy része a bányában dolgozik. Ezen telep felszámolására az I. kerületi tanács építési csoportja előzetes intézkedéseket tett. Pécs-Szabolcs felső telepen az iskolától keletre fekvő területen 6 iker lakóház felépítésére alkalmas 12 db. Egyenként 80 n-öl nagyságú házhelyet alakított ki a kialakulóban lévő családiházaz övezetben. A telkeket az OTP-n keresztül értékesítették 10 Ft-os n-öl áron, elidegenítési tilalommal és beépítési kötelezettséggel terheltlen.”

és nagybányaréti²⁸ kolóniák újabb épületeinek egy részét, valamint közkutat is kaptak. De három újabb kolónia is kezdett körvonalazódni a Pécsszabolcshoz közeli Kisgyőr utcai Iskolatelepen, István akná és a vasasi Buzaberki dűlőben.

Kolónia-felszámolások, az új életmód kezdete, problémái

Ezek a folyamatok arra készítették a tanácsi vezetést, hogy gyorsítsa fel az ún. távlati terv elképzeléseit, mindenekelőtt a kolónia-felszámolásokat. Éppen ezért 1967 szeptemberében felvették a kapcsolatot a salgótarjáni városvezetéssel, ahol ezt megelőzően számolták fel a mintegy 1200 cigány lakos kolóniáit.²⁹ A nógrádiak mindenekelőtt felhívták a pécsiek figyelmét, hogy a telepek felszámolása és az azt követő építkezések során számtalan egészségügyi, kommunális, kereskedelmi és közművelődési probléma jelentkezett, ezért alapos előkészítést és részletes szociológiai felméréseket javasoltak. E felméréseknek csak a törzsadatai ismertek, e szerint 89 vályogputriban 800-ra volt tehető a cigányok száma³⁰, de ezek a számok már a felmérések alatt is változtak.³¹ Végül 1969 tavaszán kezdődtek el a város kerületeiben a cigánytelep-szanálások; a Majális téren, a Zsigmondtelepen, a Füzes dűlőben és a Pipacs utcában.³² Mivel a Majális téri kolónia közvetlenül a Komlóra vezető út mellett feküdt, esztétikai és városképészeti szempontok miatt is ezt a telep kezdték először bontani. Kevésbé ismert, hogy a kiköltöztetett cigányok többsége nem kapott új házakat vagy lakóterületeket, hanem a közeli, egyébként is túlszűfolt Zsigmond- és Györgytelepre³³ kerültek. Nem voltak zökkenőmentesek a telepszanálások, mert a putrilakók egy része, főleg az idősebbek, nem voltak hajlandók elhagyni a kolóniát. Ezért a tanácsi apparátus a '70-es évek elején szinte folyamatosan kérte a rendőri szervek segítségét.³⁴ Azonban ők is tehetetlenek voltak, mert kényszerkiteleptítésekre nem volt felhatalmazásuk. Mégis tapasztalható a rendőri jelenlét olyan

²⁸ Uo. A jelentés a következőket jegyezte fel erről a kolóniáról: „Nagybányaréti völgy Erdőalja kerületi település. A telepen 13 család él kb. 53 fővel lakik, részben kunyhókban, részben épített kis házacskákban, amelyek egy részébe a villanyt is bevezették. A bányánál vannak alkalmazásban. A telepen vízvezeték van és 3 árműszék. A telep a 2014/1964. korm. sz. rendelet alapján felszámolásra ütemezve.”

²⁹ BML PMJVT VB Titk. 654/1967. Salgótarján Városi Tanács Végrehajtó Bizottságának titkára 1967. szeptember 5-én keltezett tájékoztatása *Cigánytelepek helyzete és felszámolásuk lehetőségei* cím alatt.

³⁰ BML PMJVT VB Titk. 80–4/1969. A cigánytelepek felszámolásával kapcsolatos nehézségekről ezt emeli ki a forrás: „A jelenlegi ütem mellett több évtized kellene a telepek felszámolásához, ha az időközbeni népszaporulatot figyelmen kívül hagyjuk. A cigánytelepek felszámolásának üteme tehát az eredeti elképzelésekhez képest jelentősen lemaradt. Már 1967-ben előrelátható volt, hogy a 15 éves lakásfejlesztési program keretében a feladatot nem lehet végrehajtani. A 2047/1967 (VIII. 8.) korm. sz. határozat a kölcsönfelvételeket könnyítette. Szükség van további könnyítésekre, mert sokan nem tudják a 10%-os el takarékoságnak megfelelő összeget előteremteni. Indokolja ezt az építési költségek jelentős növekedése is.”

³¹ *Dokumentumok a pécsi cigányság, i. m. 169.*; BML PMJVT VB Titk. 80–4/1969.

³² BML PMJVT VB Titk. 420–2/1968 (80–4/1969).

³³ *Dokumentumok a pécsi cigányság, i. m. 20.*; BML PMJVT ül. jkv., 1984. Az 1984. június 18-i tanácsülésen az egy tanácsstag felszólalása konkrétan Györgytelepről szólt, amelyben vázolta a kolónián uralkodó viszonyokat is: „György telepen 230 cigánycsalád lakik [Meg kell jegyezni, hogy nyilvánvaló elírás történt, ugyanis 230 cigánycsalád a kor viszonyai szerint is meghaladná az ezer főt, tehát a tanácsstag valószínű 230 főt mondott — M. A.). A tanítónak sok gondot okoz a tankötelezettségi törvény megszegése. A veszélyeztetett gyermekek védelme érdekében sokkal hatékosabb intézkedések szükségesek. A terület közbiztonságára nagyobb figyelmet kellene fordítani.”

³⁴ BML PMJVT VB ül. jkv. 1972/3. A VB 1972. október 31-én tartott ülése.

telepeken, mint pl. az Űszög pusztai kolónia, amit a cigánybűnözés melegágyának tartottak.³⁵ Maradt tehát a megyeyezés és a személyes példa hatása, de a legtöbben azért hagyták ott a telepeket, mert nem tudták elviselni az eddig mindig zajos és étellel teli kolóniák lassú elnéptelenedését.

Számos probléma adódott a szanálásokkal egy időben zajló új otthonok, az új épületek kialakításánál is. Ugyanis az új lakóhelyek felépítésére az 1969 júliusában megjelent kormányhatározat Pécs számára 1970-re 35 új lakás felépítéséhez nyújtott csak kedvezményes hitelkeretet. Ez a szám harmincra olvadt, de a legnagyobb gond az volt, hogy az ún. „C” típusú építési és vásárlási kölcsön kiutalására csak azok a cigánycsaládok tartották igényt, akik legalább kétéves munkaviszonnyal rendelkeztek.³⁶ Igaz, a keresőképességű cigányság 70%-a megfelelt ezeknek a feltételeknek,³⁷ de többen a tanács által lakásenként juttatott 30 000 forint ellenére sem tudták anyagilag az építkezést vállalni, illetve a '70-es évektől számos visszaélés volt tapasztalható az építkezések ürügyén. Gyakori volt, hogy a magas összeget eldorbézolták, és mikor már újabb hitelt, vagy segílyt semmilyen jogcímen sem kaptak, a segítségként nekik juttatott építkezési anyagokat adták el.³⁸ De azoknak is, akik — ezek voltak többen — tisztességesen elvállalták és felépítették az új házat, sok problémával kellett szembenézniük. Az anyagi nehézségeken kívül az ekkor egyre jobban felerősödő, mindkét — magyar és cigány — oldalról megfogalmazott előítéletekkel is szembesülni kellett. Tehát a beilleszkedés, az otthonteremtés számos nehézséggel járt. A '70-es évek második felére, mivel a lakóház-építési akció sok problémát jelentett, lakáskiutalásokkal próbáltak enyhíteni az elhelyezkedési gondokon a lassú kolónia-szanálások során. Ez szintén felemás módon valósult meg, mert a cigány származásúak nagyon alacsony számban részesedtek az új lakónegyedek, Újmecekalja és Kertváros panellakásaiból.³⁹ Ezért főként az I. kerületi egykori bányászkolóniák sor- vagy emeletes házaiban kaptak lakásokat. A '70-es évek második felétől erősödött fel ez a folyamat is és kezdett cigánylakosokkal benépesülni — többek között — Fehérhegy, Meszestelep, a pécsszabolcsi Hősök tere, a Fejlődés, a Felszabadulás és a Szabó István utca.⁴⁰

³⁵ BML PMJVT VB ül. jkv. Pécs város rendőrkapitányságának jelentése, javaslata *Pécs város közrend- és közbiztonsági helyzete, figyelemmel az MSzMP Pécs Városi Párt Végrehajtó Bizottság 1971. szeptember 14-i határozatára* címmel. Részlet a jelentésből: „A bűncselekményt elkövetők számának emelkedése és értékelése tekintetében meg kell állapítani, hogy az utóbbi években emelkedést mutat a cigány lakosság kriminalitása, illetve részvételi aránya. Pécs városát érintően a legfertőzöttebb terület a Pécs–Űszög pusztai cigánytelep lakóinak összetétele és bűnözésben való részvétele, tevékenysége. Még rosszabb a helyzet, ha az itt lakó fiatal és gyermekkorúak magatartását, életkörülményeit vizsgáljuk. Zaklatólag hat, hogy a cigány gyermekek és fiatalok a város utcáin erőszakos módon kéregetnek, ha nem kapják meg a kért pénzeszeget, vagy egyéb anyagiakat, akkor durva, nyomdafestéket nem tűrő visszazsólások történnek, vagy — és nem is kis számban — alkalmi lopást követnek el. Ezen magatartásuk főleg piacokon, vasútállomásokon, üzletekben, vagy nyílt utcán történnek. [...] Pécs–Űszög pusztai cigánytelep közrend-és közbiztonsági veszélyességét mutatja az is, hogy razzizáció és egyéb ellenőrzések során a legtöbb rendőri intézkedést az itt lakó és ideiglenes jelleggel más területről érkező bűnöző cigányszemélyek tevékenysége adja. Menedéket kapnak nemcsak a pécsi járás, de a megye egyéb járásából érkező bűnöző cigányszemélyek egyenként és csoportosan is menedéket kapnak az itt tartózkodó személyeknél.”

³⁶ BML PMJVT VB Titk. 80/1969 (80–4/1969).; PMJVT VB Titk. 80–2/1969 (80–4/1969).

³⁷ Dokumentumok a pécsi cigányság, i. m. 114.; BML PMJVT VB ül. jkv. 1979/2.

³⁸ Dokumentumok a pécsi cigányság, i. m. 28–29.; BML PMJVT ül. jkv. 1984.

³⁹ BML PMJVT VB ül. jkv. 1976/4. Az 1976. december 30-án tartott ülés tartalmi kivonata.

⁴⁰ Dokumentumok a pécsi cigányság, i. m. 105–106.; BML PMJVT VB ül. jkv., 1979.

A tanácskorszak utolsó szakaszában

A '70-es évek közepére közel ötszörösére nőtt a cigánylakosság lélekszáma a folytonos betelepülésekkel, 3500 fővel már a város lakosságának 2%-át adva, majd az évtized végén létszámuk már megközelítette az 5000 főt.⁴¹ A megnövekedett cigánylakosság azonban, mint előtte is, korántsem volt egységes törzsi, nyelvi különbözőségeik miatt, továbbá szokásaikban, életkörülményeikben is eltérések voltak. A régió több településéről bevándorló és a helyi cigányok beilleszkedési és egymás közötti viszonyait lakóközösségeik különbözősége is befolyásolta. Ebben az időszakban a régi, az új, valamint a közties állapotok egyaránt tapasztalhatóak voltak a cigányközösségek lakáskörülményeit és életmódját tekintve. A régi, főleg putrikból álló kolóniákat, mint a Zsigmond, Majális téri, nagybányaréti és istenáldásvölgyi telepeket már felszámolták. Egyedül az üszögpusztai kolónia volt még ide sorolható, valamint a Buzaberki dűlő.⁴² A tanácsi források három kategóriára osztották a megváltozott arculatú és folyamatos felszámolás alatt lévő telepeket. Külterületi telepek, ide tartozott a buzaberki, kisgyőri és az üszögi kolónia,⁴³ összesen 280 fővel. A belterületen kialakult ideiglenes telepek száma már jóval nagyobb volt, összesen 400 lakossal. Ezek a következők: Vasas I. Bányatelep, Felszabadulás, Fejlődés, Szabó István, Pipacs, Füzfa utcák környéke, a Megyeri út mögötti terület, a Füzes dűlő és a Kismélyvölgyi út vége. Végül a város közvetlen környékéről a kővágószőlősi Tóvári telepet sorolták még ide.⁴⁴ A többi, közel 3000 cigány lakos zöme a már említett lakónegyedekben és a Budai Külvárosban telepedett meg, de még az akkori Kossuth Lajos utcába is költöztettek cigány családokat, valamint olyan szórvány lakóközösségeket is feltűntettek a források, mint a Bokor utca, a Tüskés dűlő és a Kapedli-féle vendéglő körüli terület. Jóval kevesebb azon cigány családok száma, akik a hagyományosnak mondható vagy az ekkor kialakult, cigányok által lakott területektől függetlenül tudott lakást szerezni, azaz nem cigányközösségben, hanem a többi városlakóval egy területen vagy negyedben élve. Arra is volt példa, hogy néhány idősebb lakó elhagyta új otthonát, a lerombolt, egykori kolónia helyén putrit épített és ott élt haláláig. A '80-as évek derekára pedig eléggé gyakorivá vált a juttatott lakásokkal való üzletelés, azaz a kapott lakást eladták és visszaköltöztek eredeti helyükre vagy rokonokhoz, majd újabb lakásigénnyel jelentkeztek.⁴⁵

A tanácskorszak végére a már ismertetett területekkel nagyjából körvonalazódtak a cigányság letelepedésének fontosabb lakóhelyei. Elmondható, hogy ez a közel négy évtized sorsdöntő változásokat hozott a pécsi cigányság életvitelében is. Képletesen szólva: a sárputriktól a szükséglakásokig, emeletes és családi házakig, komfortos lakhe-

⁴¹ *Dokumentumok a pécsi cigányság, i. m. 105.; BML PMJVT VB ül. jkv., 1979.*

⁴² BML PMJVT VB ül. jkv., 1979. A többoldalas jelentés így ír a Buzaberki dűlőről: „A legjobb eredményt a Vasas II. Buzaberki telepen sikerült elérni. A telep lélekszáma az utóbbi évben 60%-al csökkent. Ez a lakóterületől távolabb eső telepen, ahonnan a távozást legtöbben önként kezdeményezik.”

⁴³ BML PBJVT VB ül. jkv., 1979. A két telepről a következő rövid beszámoló készült: „A Kisgyőr telep közel van a városhoz (a Hősök terétől északkeletre 1 km), egy része konszolidálódott, téglaházakkal bővült, az elektromos hálózatba bekapcsolt, vízzel részben ellátott, így a minimális igényű életfeltételek itt adóttak. Hasonló a helyzet a nagykozári út melletti telepen is. Ezt kis létszámú cigányság lakja, de nagyrésztük nem rendelkezik állandó munkaviszonnal, ezért segítségük még több akadályba ütközik.”

⁴⁴ *Dokumentumok a pécsi cigányság, i. m. 105–106.; BML PMJVT VB ül. jkv., 1979.*

⁴⁵ BML PMJVT ül. jkv., 1984. PMJVT elnökhelyettese előterjesztése *A cigánylakosság helyzete Pécsen és a városkörnyéken* cím alatt.

lyekig vezetett ez az út. Lehetőségeket is nyújtott a maga keretei és ellentmondásai ellenére, de a hirtelen és gyökeres változások csak egy bizonyos szintig és csak bizonyos területeken érvényesültek, sok esetben pedig élni sem tudtak ezzel a sokáig nyomorban élő cigányok, sőt nem egyszer vissza is éltek a lehetőségekkel. Ugyanakkor természetesen nem lehet általánosítani, mert sokaknak új tartalmat és életminőséget, vagy legalább is annak lehetőségét kínálta ez a korszak.

Írásomban csak vázlatosan ismertethetem a pécsi cigánykolóniáknál a szocialista korszakban beállt változásokat, a lényegesebb és ismertebb folyamatokra helyezve a hangsúlyt, talán rámutatva azokat a lényegesebb változásokra, tendenciákra, amelyeknek részletesebb kifejtéséhez ez az ismertetés is hozzájárulhat.

FÜGGELÉK

Pécs és városkörnyéki, cigányok lakta utca-, telep- és dűlőnév mutató

A mutató a *Dokumentumok a pécsi cigányság történetéből 1959–1990* c. kötetben előforduló helyneveket ismerteti, ezért nem tartalmazza a szocialista korszakot megelőző időszak cigányközösségeit. A nagyobb régió- és telepneveket is feltünteti, amelyek különböző területein éltek/élnek cigányok, mint pl. Pécsszabolcs, Pécsbányatelep, Vasas II. Telep stb.

Basamalom út
 Béke akna (Vasas II telep)
 Bokor u.
 Buzaberki dűlő, telep (Vasas II telep)
 Fejlődés u.
 Felszabadulás u.
 Fő u. (Patacs)
 Füzes dűlő, telep
 Fűzfa u.
 Gyárváros
 György akna, György. telep, (a helyiek nyelvén „Rigli”)
 György u.
 Hősök tere (Pécsszabolcs)
 Istenáldás völgy (Pécsbányatelep)
 István akna (Vasas II telep)
 Kapedli-féle vendéglő mögötti terület
 Kisgyőr Iskolatelep (Pécsszabolcs)
 Kismélyvölgy (Mecsekszentkút)
 Kossuth Lajos u.
 Kozármisleny
 Majális tér (Pécsszabolcs, Komlói út mentén)
 Megyeri Kertvárosi telep (Észak-megyer dűlő)
 Meszes telep

Nagykozári út (Üszögi telep)
 Patacs
 Pécsbányatelep
 Pécsszabolcs
 Pipacs u.
 Szabolcsfalú (Mecsekszabolcs)
 Szabó István u.
 Szentkúti erdő (Mecsekszentkút)
 Tüskés dűlő
 Üszög-pusztai telep
 Vasas I. bányatelep
 Vasas II. bányatelep
 Zsigmondtelep (Pécsszabolcs és Vasas II. telep között)

Nagybányaréti völgy (Stadtwald, Erdőalja)